

метеорологічних термінологій дозволили визначити специфіку розвитку спеціальної лексики в даних мовах. Результати дослідження можуть сприяти подальшій розробці теоретичних положень семасіологічного, історичного, ономазіологічного і сопоставительного аспектів.

Л и т е р а т у р а :

1. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. – М. : Русские словари, 1996. – 416 с.
2. Блинова Г. П. Русские народные праздники (Теория и история) : учебное пособие. – М. : Вузовская книга, 2000. – 168 с.
3. Ермолов А. Народная сельскохозяйственная мудрость. Т. I. Всенародный месяцеслов. – СПб., 1901. – С. 47, С. 50, С. 80, С. 126-142.
4. Капица Ф. С. Славянские традиционные верования, праздники и ритуалы : Справочник. – М. : Флинта : Наука, 2000. – 216 с.
5. Покровский М. М. Семасіологічні дослідження в області древніх мов // Избр. работы по языкознанию. – М., 1959. – С. 80-94.
6. Режим доступа : <http://12mesyatcev.ru/maj.html>.
7. Сорокопуд Н. Календарь полезных советов. – Харьков : “Панорама”, 1993. – 96 с.
8. Токарев С. А. Календарные обычаи и обряды в странах Зарубежной Европы. Исторические корни и развитие обычаев. — М. : Наука, 1983. – 220 с.
9. Фаттахова Н. Н. Семантико-синтаксические отношения и способы их репрезентации в народных приметах // Сборник научных трудов / под общ. ред. докт. фил. наук, проф. А. А. Аминовой. – Казань, 2003. – С. 140-147.
10. Фрейдберг О. М. Поэтика сюжета и жанра. – М. : Лабиринт, 1997. – 448 с.
11. Чичеров В. И. Зимний период русского народного земледельческого календаря XVI–XIX вв. – М. : Наука, 1957. – 356 с.
12. Шмелев Д. Н. Очерки по семасіологии русского языка. – М. : Просвещение, 1964. – 244 с.
13. Radin P. Primitive religion. – New York, 1937. – 268 p.

За допомогою компонентного аналізу в статті аналізується семантична структура прислів'їв німецької та російської культури. Запропонований метод допомагає глибше зрозуміти їхнє значення. Вивчення і порівняння прислів'їв різних ареалів підвищує ефективність вивчення прикмет.

Ключові слова: *прикмети, прислів'я, компонентний аналіз, диференційна сема, інтегральна сема.*

By means of the componental analysis in article the semantic structure of proverbs of the German and Russian culture is analyzed. The offered method helps to understand their value more deeply. Studying and comparison of proverbs of different areas raises efficiency of studying of signs.

Keywords: *signs, proverbs, the componental analysis, differential sema, integrated sema.*

Місник Н. В.
Національний медичний університет
імені О. О. Богомольця

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МЕДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Стаття присвячена дослідженню української медичної клінічної термінології. Проаналізовано закономірності її формування і розвитку.

Ключові слова: *терміносистема клінічної медицини, термінографія.*

Історичний погляд на українську медико-клінічну термінологію показує, що цей шар лексики є одним з найдавніших.

Осмилення процесу виникнення та розвитку української медичної термінології, яка на різних етапах свого формування відбивала мовними засобами поняттєву базу

лікувальної справи, знайшло своє відображення як у лінгвістичних студіях, так і почасти у працях з історії, медицини та етнографії [1; 2; 3; 4 та ін.]. Останнім часом досліджується походження загальнослов'янських та давньоруських медичних найменувань (В. Меркулова, В. Брицин, Т. Олещук), аналізується мова вітчизняної медичної літератури XVI–XVIII ст. (В. Німчук, В. Передрієнко, І. Чепіга, Г. Дидик-Меуш) [5; 6; 7; 8].

В окремих працях, присвячених дослідженню вузькогалузевих терміносистем з медицини (О. Петрова, Т. Лепеха, Р. Стецюк та ін.), подано огляд історичних етапів становлення досліджуваних термінологій, які є спільними для всієї медичної терміносфери. З іншого боку, можемо спиратися на періодизацію розвитку загальнонаукової української термінології, подану, наприклад, у праці Г. Наконечної [9].

Отже, основи теоретичних засад нашого дослідження ґрунтуються на визнанні того, що українська медична клінічна термінологія є результатом багатовікового розвитку світової та вітчизняної лікувальної справи; на її формуванні чітко відбився міжнародний досвід та національна специфіка. Періодизація розвитку досліджуваної терміносистеми збігається з етапами становлення української загальнонаукової термінології. Охарактеризуємо докладніше основні періоди формування української медичної термінології.

У новітній мовознавчій літературі зустрічаємо різні періодизації формування української наукової термінології. Здебільшого виділяється 6 етапів: I. XI–XVIII ст.; II. XIX – поч. XX ст.; III. 20-і роки; IV. 30-50-і роки; V. 60-80-і роки; VI. 90-і роки XX ст. [10; 6]. Окремі дослідники вказують на чотири основні періоди розвитку української медичної термінології: I етап, підготовчий – II пол. XIX – поч. XX ст.; II етап, творчий – 1917 – поч. 30-х рр. XX ст.; III етап, русифікаційний – поч. 30-х рр. XX – кін. 80-х рр. XX ст.; IV етап, антирусифікаційний – поч. 90-х рр. XX ст. – наш час [11, 27].

Досліджуючи етапи зародження та розвитку клінічної термінології, ми виділяємо 5 основних періодів, **перший** з яких (XV – I пол. XIX ст.) кваліфікуємо як початковий [12, 234]. Як свідчить М. Богоявленський, окремі медичні рукописи були відомі ще в Київській Русі, а відомості з анатомії, фізіології, медицини можна було знайти в різних рукописах іншого змісту, зокрема в конфесійних творах [13; 16]. Слушною є думка, що “українська медична наука, маючи у своїй основі надбання дохристиянської медицини, культурний спадок античності, розвинене лічництво киеворуського періоду та середньовіччя з його здобутками європейського значення, – із XVI ст. переходить на якісно новий щабель свого розвитку: медициною починають займатися професійно” [5, 4]. За свідченням істориків, в Україні XVI–XVIII ст. існувала і церковно-монастирська медицина, й цехова, що була вже професією спеціально підготовлених фахівців [2, с. 161-177].

Цей період в історії української літературної мови позначився зародженням і поступовим розвитком наукового стилю. Практичну та наукову медичну діяльність обслуговувала відповідна галузева підмова, необхідним компонентом якої була система медичної лексики. В українських писемних пам'ятках цього періоду (рукописних Травниках, Лікарських порадилах XVI–XVIII ст. тощо) широко представлені назви тогочасних медичних понять, здебільшого найменування праслов'янського походження (*недуга, неміч, слабість, короста, лишай, гостець*), а також іншомовні термінолексеми (*дизентерія, холера, чума, малярія*), які починають активно входити до загального і медичного вжитку.

Другий етап (II пол. XIX – поч. XX ст.) дослідники пов'язують з діяльністю

Наукових товариств у Львові, Києві, Харкові та ін. і часописом “Основа”, на сторінках якого українські науковці репрезентували тогочасні принципи формування вітчизняної наукової термінології. Систематичний розвиток української медичної термінології починається тільки у другій половині XIX ст. з появою лексикографічних праць М. Левченка “Замѣтка о русинской терминологіи” (1861), І. Верхратського “Початки до уложення номенклатури і термінології природописної, народної” (1872) та перших наукових україномовних медичних текстів – науково-популярних видань, присвячених профілактиці та лікуванню різних захворювань: праць С. Носа “Про хвороби і як їм допомогти” (Київ, 1874), “Ліки своєнародні, з домашнього обиходу і в картинах життя” (Київ, 1875); М. Федоровського “Про дифтерит, або обкладки” (1882) та ін. [11, 27].

Провідна тенденція творення терміносистеми на народній основі, унормування української термінології з урахуванням власне мовних ресурсів відбилася у наукових працях М. Левицького, І. Горбачевського, Є. Озаркевича, О. Дакури, опублікованих у “Збірнику математично-природописно-лікарської секції НТШ” (з 1897) і “Лікарському збірникові” (1898–1904). Процеси становлення української медичної термінології засвідчують праці Д. Бурачинського “Гігієна нервового і духового життя” (Львів, 1906), Є. Озаркевича “Недуги пошесні” (Львів, 1911), М. Левицького “Лікарський Порадник” (1913), І. Куровця “Життя і здоровля людей” (Львів, 1919). У медичних текстах цього періоду зафіксоване паралельне вживання іншомовних і питомих найменувань (*дифтерит – обкладки, скарлатина – гариця* та ін.), що свідчить про пошуки власне мовних відповідників до запозичених термінів та активне освоєння останніх (*бактерії, мікроскоп, організм, scarlatin, streptococcus тощо*).

Підсумовуючи, зазначимо, що в цей період розпочалося свідоме формування української медичної термінології шляхом нагромадження термінологічного матеріалу, закладанням теоретичних основ кодифікації медичної термінології.

Третій етап (1917 – поч. 30-х рр. XX ст.) можна назвати періодом широкої цілеспрямованої термінологічної роботи, координованої Інститутом української наукової мови Академії наук (1921). Даний період характеризується розширенням сфери функціонування медичної термінології, що пов’язано з появою нової наукової та навчальної літератури з медицини, галузевих періодичних видань українською мовою. Впродовж цього часу поживалася лексикографічна діяльність, свідченням чого є видання цілого ряду медичних словників.

Лексикографічні праці О. Курило “Російсько-український словничок медичної термінології” (Київ, 1918); М. Галина “Російсько-український медичний словник” (Київ, 1920); Б. Александровського “Шкільний медичний словник (за Галиним)” (Полтава, 1924); О. Корчака-Чепурківського “Номенклатура хвороб. Латинсько-українські назви хвороб та російський покажчик до них” (Київ, 1927) ґрунтувалися на концептуальних засадах, що поєднують, з одного боку, намагання вживати народну питому лексику, а з другого, – прагнення наблизити її до міжнародної. Так, у словнику О. Курило запропоновано питомі термінолексеми: *волокно, гомілка, повіка, рухомий нерв, сухожилля*, а також новотвори, що не увійшли до сучасного медичного словника: *б’ючка* (артерія), *комірка серця* (шлуночок серця), *тямок* (свідомість), *родиво, поліг* (пологи) тощо.

Таким чином, термінотворчий процес аналізованого періоду набув рис цілеспрямованої наукової діяльності, що передбачала розбудову української термінології, піднесення медичної освіти українського народу.

Упродовж *четвертого етапу* (30-х рр. – 80-х рр. XX ст.) спостерігаємо

гальмування розвитку національної наукової термінології та її коректування відповідно до внутрішньополітичних завдань у державі, зокрема і в мовознавстві: наблизити українську термінологію до російської. У “Медичному термінологічному бюлетені” (Київ, 1934) зазначалося: “Завдання перегляду полягало в тому, щоб видані в минулому словники очистити від націоналістичної термінології” [14, 5]. Результатом такої цілеспрямованої мовної політики стало вилучення з фахового спілкування лікарів значної частини українських термінів (наприклад: *ломець, правець, бігунка, гнояк, навіювання, кашлюк, свербіж* та ін.); медична національна лексика була повністю знекровлена і майже зникла з фахового спілкування. Внаслідок цього зменшилася кількість друкованої медичної україномовної продукції: словників, монографій, підручників, наукових періодичних видань.

Наступний **п’ятий період** розвитку УМКТ (90-і рр. XX ст. – поч. XXI ст.) позначено процесами її перегляду, відродження та упорядкування з дотриманням чітких концептуальних засад у термінотворенні та терміновживанні, а саме: відповідності структурі мови, доцільності запозичень за умови збереження національної специфіки терміносистеми, безпосереднього структурного калькування з мови-оригіналу, відновлення органічних для української мови словотвірних моделей (*стисний біль, жарознижжувальний засіб, завідувач* відділення тощо).

На сучасному етапі з активізацією національного відродження в усіх галузях починає розширюватися і сфера функціонування української медичної термінології (наукова, практична, навчальна діяльність).

Підсумовуючи вищесказане, зазначимо, що на розвиток і становлення сучасної української медико-клінічної термінології як однієї з підсистем наукової мови впливали як загальні тенденції розвитку мов, так і позамовні фактори. Терміносистеми природничих наук характеризуються тривалою і складною історією розвитку, що посилює важливість дослідження термінів.

Л і т е р а т у р а :

1. Брицын В. М. Из истории медицинских терминов Древней Руси // Вопросы теории и истории словарного состава русского языка. – К., 1972. – С. 74-90.
2. Верхратський С. А., Заблудовський П. Ю. Історія медицини. – 4-е вид., випр. і доп. – К., 1991. – 431 с.
3. Ганіткевич Я. Відродимо українську медичну літературу // Лікарський збірник. Нова серія. – Львів, 1996. – Т. 3. – С. 58-63.
4. Горецький П. Й. Історія української лексикографії. – К., 1963. – 243 с.
5. Дидик-Меуш Г. М. Медична номенклатура в пам’ятках української мови XVI–XVIII ст.: автореф. дис ... канд. філол. наук. – Львів, 2001. – 19 с.
6. Німчук В. В. Мова українського травника XVI ст. // Мовознавство. – 1976. – № 5. – С. 43-55.
7. Передрієнко В. А. Передмова // Лікарські та господарські поради XVIII ст. – К., 1984. – С. 5-16.
8. Чепіга І. П. Мова медичного трактату другої половини XVII ст. // Мовознавство. – 1993. – № 6. – С. 38-44.
9. Наконечна Г. В. Формування і розвиток української хімічної термінології: автореф. дис ... канд. філол. наук. – К., 1994. – 17 с.
10. Сташко М. В. Формування та розвиток української бібліотечно-бібліографічної термінології: автореф. дис ... канд. філол. наук. – К., 1999. – 19 с.
11. Юкало В. Я. Культура мови: навч. посібник для студентів вищих медичних закладів освіти / за ред. Л. В. Струганець. – Тернопіль, 1999. – 77 с.
12. Золотухін Г. О., Литвиненко Н. П., Місник Н. В. Фахова мова медика: підручник. – К., 2001. – 392 с.
13. Богоявленский Н. А. Древнерусское врачевание в XI–XVII вв. – М., 1960. – 326 с.
14. Медичний термінологічний бюлетень № 1. ВУАН. Інститут мовознавства // Вісті ВУАН. – 1934. – № 1, квітень. – 65 с.

Стаття посвячена дослідженню української медичної клінічної термінології. Проаналізовані закономірності її формування і розвитку.

Ключевые слова: терминосистема клинической медицины, терминография.

Article is dedicated to close study of Ukrainian medical clinical terminology. The appropriateness of formation and development of clinical terminology was analysed.

Keywords: terminological system of clinical medicine, terminography.

Муратова Е. Ю.
Витебский государственный университет

РОЛЬ КАТЕГОРИИ ЧИСЛА В ФОРМИРОВАНИИ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ СМЫСЛОВ СЛОВА В ПОЭТИЧЕСКОМ ТЕКСТЕ

*В статье исследуется грамматическая образность поэтического текста на примере категории числа существительного. Выявляется художественная роль форм множественного числа у существительных *singularia tantum* и форм единственного числа у существительных *pluralia tantum*. Анализируются механизмы появления глубинных смыслов поэтического текста при оппозиции форм единственного и множественного числа.*

Ключевые слова: формы единственного и множественного числа, глубинный смысл слова, грамматическая оппозиция.

Изучение поэтического языка имеет многолетнюю историю, но грамматика поэтического текста остается наименее исследованной областью. Традиция изучения грамматики лирического текста опирается на представление о наличии “особого уровня грамматической образности в поэтическом тексте” [6]. В классических и современных работах о грамматических категориях лица, времени, вида, определенности в поэтическом тексте грамматический уровень художественного текста анализируется как эстетически нагруженный, обладающий собственным семантическим потенциалом. В рамках такого подхода постулируется существование особого уровня образности в поэтическом тексте, который рассматривается как глубинная семантическая организация текста.

Р. О. Якобсон в 30-х гг. XX века сформулировал тезис о том, что в поэзии грамматические средства выполняют эстетическую функцию и их семантическая поэтическая нагруженность может быть не меньшей, чем у лексических единиц [8, 9]. Вопросам грамматики поэзии посвящен третий том его “Избранных трудов”, а также монография “Poetry of Grammar and Grammar of Poetry” 1961 г. Важное научное значение имеют статьи Р. Якобсона о “грамматике поэзии”. Интерес к грамматической составляющей семантического плана художественного текста как одному из способов передачи индивидуальной художественной манеры автора проявляли В. В. Виноградов (в частности, его работа 1925 года о языке Анна Ахматовой), Б. А. Ларин, Г. О. Винокур.

Воплощение потенциальных свойств языка может осуществляться также в модусе воспроизведения свойств грамматической формы и восстановления в поэтическом тексте утраченных в узусе языковых отношений, что открывает дополнительные возможности выразительности в поэзии. Так, Л. В. Зубова [3] считает, что основными в рассматриваемом плане тенденциями к воплощению потенциальных свойств языка в современной поэзии являются следующие: восстановление грамматического синкретизма существительного, прилагательного и наречия, воспроизведение современным деепричастием свойств атрибутивного причастия, окказиональная